چەند سەرنجێکی زمانی سەبارەت بە ڕۆمانی(لە مەککە)ی وەرگێڕدراوی شەفیقی حاجی خدر

ـــ سەڵاحەددین مەغدید ڕوستی

پاش وەرگرتنی ڕۆمانی(لە مەککە)ی قادرعەبدوڵا کە بەرهەمێکی تازە وەرگێڕدراو لە هۆڵەندییەوەیە لەلایەن کاك شەفیقی حاجی خدری وەرگێڕەوە بەدیاری بۆم بە سوپاسەوە، داواشی کرد سەرنج وتێبینیەکانی خۆمی بۆ بنوسم، هەرچەندە من نە ڕەخنەگرم و نە زمانەوان بەڵام وەک ڕێزێك بۆ داواکاری جەنابیان، وەک خوێنەرێکیش دوای خوێندنەوەی ڕۆمانەکە لەدوو ڕەهەندەوە چەند سەرنجێکم لا گەڵاڵە بوو یەکەمیان سەبارەت بە زمانی وەرگێڕانەکە و ئەوەیتر دیدو فەلسەفەو تەکنیکی ڕۆمانەکە یە، ئەوەی پەیوەندی بەوەرگێڕانەوە بێت بەشێکی لێرە دەخەمە بەرچاو، بەڵام سەبارەت بە سەرنجەکانم بۆ ناوەڕۆکی دەق و ئامانج و فەلسەفەی ڕۆمانەکە لە دەرفەتێکی ترئەگەر بۆم لوا ئەیانخەمە ڕوو.

هەرچەندەش بۆ بەراوردکردن و تێبینی بۆ دەقێکی وەرگێڕدراو پێویست بەبەردەست بوونی دەقەکە بەهەردوو زمانەکەو کارامەیی تیایاندا مەرجێکی پێویستە، کە بۆ ئێمە مەیسەر نەبووە، بەڵام دیارە لەوەرگێڕانیش ئەشێ باشترین وشەو دەستەواژەی دروست لەزمانی دووەم هەڵبژێردرێ بۆ گەیاندنی پەیامی نوسەرو بەخشینی چێژ بە خوێنەری هەمان زمان، بۆیە تەنانەت ئەگەر هەندێ وشەو دەستەواژە وەکوو وەرگێڕانی وشەیی(ترجمة حرفیة) نەشگوازرێنەوە لەبەهای وەرگێڕانەکە کەم ناکەنەوە، ئەنجا من وەك خوێنەرێك و لەسەر بنەمای ئەوەی پێم وایە گفتوگۆو ڕاگۆڕینەوە رێگایەکی فێربوون و خۆ ڕۆشنبیرکردنە، دەمەوێ بەشێك لەسەرنجەکانم بخەمە ڕوو بۆ ئەوەی ئەگەر نەشم پێکا بێت بتوانم سوود لە وەڵامی بەرامبەرەکانم وەرگرم.

سەبارەت بە وەرگێڕانەکەو بەڕەوانی زمانی و گوزارشتەوە بە پێویستی دەزانم دەست خۆشی لە وەرگێڕ بکەم کە کارێکی زۆر جوانی ئەنجامداوە، سەرەڕای بەکارهینانی زمانێکی ڕەوان و بێ گرێ چەندین وشەو زاراوەی ڕەسەن و تۆزگرتوی زمانی کوردی تیایدا زیندوو

کردۆتەوە‌، هەرچەندە لەوانەیە هەندێکیان مۆرکی ناوچەیی بونیان پێوە دیاربێت بەڵام زۆرینەیان زۆر گونجاوو لە شوێنی خۆیاندان و لەوانەیە سودیان هەبێت بۆ دەوڵەمەند کردنی زیاتری زمانی نوسین و پڕکردنەوەی چەندین بۆشایی زمانی لەوانەش: کێفەڕات، تێشی، تیدان، قەلۆش، دەمبەشکە، سارنجخانە، گۆرین، بەخشکەیی، زرراسك، …

هەرچەندە زیندوو کردنەوەو بەکارەێنانی وشەی ڕەسەن و کۆن دیاردەیەکی جوان و سودبەخش بێت بۆ زمان بەڵام ناکرێ خۆمان لەو ڕاستیەش ببوێرین کە ڕای بەشێکی زۆری زمانەوانانە کە ئەو دیاردەیە سەرەڕای لایەنە ئەرێنیەکەی لایەنی نەرێنیش لەخۆ دەگرێت ئەگەر ڕەچاوی هەندێ لەیاساو بنەما زمانیەکان نەکرێت، وەك:

1- لەکاتی ژیاندنەوەو بەکارەێنانی وشەیەکی کۆن لە کاتێکا جێگرەوەیەکی گونجاوو ناسراوتر لەخۆی هەبێت، بەتایبەتی ئەگەر مۆرکی ناوچەیشی پێوە دیاربێت لەوانەیە ببێتە هۆی شلۆقکردنی زمانی و ماندووکردنی زیاتری خوێنەروو ترازانی تەرکیز لەسەر ناوەڕۆکی دەق.

نمونە: جەڕباندن بەکارەێنراوە لەجیاتی تاقیکردنەوە یان ئەزمون.

2- زمانەوانان پێیان وایە هاو واتای تەواو لە زماندا دیاردەیەکی تەندروست نیەو ئەگەر هەش بێت پاش ماوەیەك یەکێکیان ئەوەیتر دەبەزێنێ و خۆی جێگای دەگرێتەوە، بۆیە بەڕای من هەرچەندە ئێمە زمانی ستاندەرمان نیەو وشەی تایبەتمەندمان بۆ زمان یەکلا نەکراونەتەوە بەڵام بە بۆچوونی من باشتر وایە نوسەر لە هەموو دەق و نووسینەکانیدا تەنها یەکێ لەو فۆڕمانە کە باوترینەو لە قەناعەتی خۆی نزیکە هەڵبژێرێت و بەکاری بێنێت، نەك چەند فۆڕمێکی جیاواز بۆهەمان مەبەست لەیەك دەقدا کە لەوانەیە بۆ بیانیەك وا ئاسایی نەبێت وەکوو بۆ هاوزمانیەك ئاسایی دێتە بەرچاو.

نموونە: ئێستا= نها…

3- ناڕوونی لە چەمکی وشە یان زاراوە، زهنی خوێنەر سەرقاڵ دەکات لە نێوان جیاوازی مەفهومی وشەکە، بە نمونە نوسەر لە هەندێ شوێن وشەی(گەورە)و لە هەندێ شوێنی تر(گەورۆنە)ی بەکار هێناوە، دەکرێ بگوترێ ئەو مێروولەیە گەورەیە لەهەمان کات ئەشێ بشگوترێ ئەو شاخە گەورەیە، کەواتە وشەی گەورە ڕەها نیەو ڕێژەییە، بەڵام سەبارەت بە زاراوەی گەورۆنە بە دلنیایەوە وشەیەکی ڕەسەنەو لە کۆنەوە بەکار هێنراوە، بەڵام ڕوون نیە لە بەکار هێنانی لەناو ئەو دەقە جیاوازی

نێوان ئەو دوو فۆڕمە چیە؟ بە بۆچوونی من ئەگەر وشەی گەورە لە بەرامبەر(مەزن – کبیر)و وشەی گەورۆنە لە بەرامبەر (زەبەلاح، زۆر گەورە – عملاق ، ضخم) بەکار هاتبێت زۆر گونجاوە.

لەلاپەڕە 169 دەنوسێ پاپۆڕی گەورۆنە لە جێیخۆیدایە لە جیاتی (باخرة عملاقة) بە کار هاتووە بەڵام لە چەندین شوێنی تریش لە جیاتی گەورە بەکار هاتووە بۆ دەرگە و بۆ سەکۆی گەورەش هەمان زاراوە بەکار هاتووە.

وشەی(قەپەنگ)یش کە لە زمانی تورکیەوە وەرگیراوەو بە شێوەیەکی فراوان لە ناوچەی باڵەکایەتی و دۆڵی ڕوستی بەر لە ڕاگواستن بۆ پەنجەرەرەی گەورەی نهۆمی دووەم و سێیەمی خانوە گەورەکان بەکار دەهات، بەڵام بە پێی زانیاری من زاراوەی (دووبانکە)زیاتر بۆ بەلەکۆنەی ئەوکات بەکار دەهات کە بە دەرگایەك بەنهۆمی دووەم وسێیەمی خانوەکانەوە پەیوەست دەکرا.

لە لاپەڕە 30 و شوێنی تریش نوسراوە(قەدەممان لێدا) کە پێ دەچێت مەبەستی وەرگێڕ ڕۆیشتن یان پیاسەکردن بێت، بە ڕای من جگە لە ناڕەسەنی وشەی قەدەم کە کتومت عەڕەبیەکەیەتی باشتر وایە جێگرەوەکانی بۆ بەکار بێن تەنانەت ئەگەر داتاشراوو سازێنراویش بن گونجاوترە.

سەبارەت بە دەستەواژەکانی(لە پڕشتێك ڕویدا لا23، شتێکی تر لە ئارادابوو لا17، شتێك قەوما لا24، شتێك لە مالەکەدا تەقیەوە لا25، روداو گەلێك قەوماون لا36، لەیەکەم نیگادا شتێك قەوما لا44، …) لە چەند ڕوێکەوە تێبینی هەڵدەگرێت، سەرەتا وشەی قەوما هەرچەندە لەوەدەچێت لە قیامی عەڕەبیەوە وەرگیرا بێت بەڵام دەمێکە لەهەندێ ناوچەو شێوەزاری کوردی شوێنی خۆی گرتووەو لە زۆر زمکانی جیاوازیش بەکار دەبرێت بە نمونە لە جیاتی (حدث – رویدا)یان(فعل، قام – قەوماندی) ، بەڵام بە بۆچوونی من وا باشترە ئەم وشەیە لەجیاتی روداو بەکار نەهێنرێت چونکە وشەی(روداو) بێجگە لەوەی کە لە قەومان ڕەسەنتر دەردەکەوێت تا رادەیەکی زۆریش لەناو زۆربەی شێوەزارە کوردیەکانیش نامۆ نیە نەخاسمە لە دیالێکتی ناوەڕاست، وەلە لایەکی تر جیاوازی زۆرە لە نێوان(حدث – قام یان فعل) چونکە یەکەم روداوێکی خۆکردی لەخۆوەو بێ پلان ویستی مرۆڤە، وەك:(لەیەکەم نیگادا شتێك قەوما…) بەڵام دووەمیان پێچەوانەی یەکەمە، وەك: (شەڕێکی کرد، قەوماندی) کە ناتوانرێ لێرە رودان بەکار بهێنرێ.

وه تێبینی ترم لەو بارەیەوە جیاوازی نێوان هەردوو وشەی(شت”تەن” – ڕوداو)ـــە، دیارە بەڵگە نەویستە کە ئەو دوو وشانە دوو چەمکی جیاواز دەبەخشن یەکەمیان زۆربەی تەنەکان دەگرێتەوە بێجگە لە کەس و ڕوداو…، بەڵام ڕوداو کردەویەکی ڕودراوە واتا بە ئەنجام گەیشتنی چالاکیەکی دیاری کراوە، بۆیە واهەست ئەکرێ لەوەرگێڕانی ئەو دەقەدا ڕەچاوی جیاکردنەوەیان نەکرابێ وەك لە لاپەڕە 23 دەڵێ:لەپڕ شتێك ڕویدا، من لێی ئاگادار نەبووم… ، بە بۆچوونی من بگووترێ: لەپڕ ڕوداوێك ڕویدا…، گونجاوتر دێتە بەرچاو، یاخود لە لاپەڕە 25 کاتێك دەڵێ: شتێــك لــە مــاڵەکەدا تەقیــەوە… وا گونجــاوترە بنوســرێ: (تەقینەوەیەك لە ماڵەکەدا ڕویدا..) چونکە شتەکە خۆی نەتەقیوەتەوە بەڵکوو لە ئەنجامی دەستکاری کردنی بووە بەبێ مەبەست، کە ئەوەش دەچێتە چوارچێوەی ڕوداو.

بەهەمان شێوەش لە لاپەڕە 36دا کە دەڵێ: ڕوداوگەلێك قەوماون…، من وام پێ گونجاوترە بنوسرێ: ڕوداوگەلێك ڕوویانداوە.

هەروەها کە لەلاپەڕە24 دەنوسێ: ئەو کات شتێك قەوما کە مۆرێکی لە هەموو ژیانی منداو…

لەوانەیە بەمجۆرە هاوسەنگتر بێت بۆ زهنی خوێنەر کە بگوترێ: لەو کاتەدا ڕووبەڕووی ڕوداوێك بوومەوە کە بووە مۆرێکی هەمیشەیی بەژیانمەوە…، یاخود هەر گوزارشتێکی تری هاوشێوە.

ئیتر نمونەی تریش زۆرن بەڵام هەر ئەوەندەم بە پێویست زانی وەك تێبینی و دەوڵەمەندکردنی زیاتری خەرمانەی پڕ لەبەرەکەتی وەرگێڕی بەتوانا کاك شەفیقی حاجی خدر، هیوادارم سودێکی هەبێت.